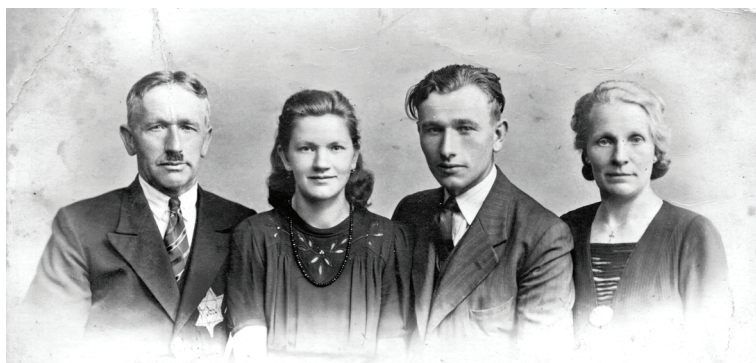

Twee Joodse gezinnen Van Leer in Drachten

In het gesprek met de nazaten van Mozes (grootvader) en Leman (vader) van Leer blijkt dat ook bij deze Joodse familie uit Drachten maar heel weinig bekend is over het oorlogsverleden van hun ouders, grootouders en familie. Ze vertellen dat er bijna nooit over werd gesproken. Er werd altijd wel aandacht besteed aan de Dodenherdenking op 4 mei. Ze gingen dan naar pake en beppe Van Leer en volgens hen hing er dan vooral een beladen sfeer, maar verder hoorden ze niets over de oorlog. Volgens het archief van Westerbork zijn er tenminste twintig familieleden van Mozes van Leer uitgemoot. Ze weten ook niet zeker of hun grootvader Mozes familie is van de, met haar drie kinderen vermoorde, weduwe Veronica-Esje van Leer-Zwarts, die tijdens de oorlog op de Noordkade 106 woont.

■ Mozes van Leer

Mozes van Leer (1889-1975) is de zoon van Leman van Leer (geboren in Gorredijk) en Vrougje Roos (geboren in Stap-horst). Mozes' ouders woonden in de Kerkstraat. Mozes trouwt met de niet-Joodse boerendochter Durkje Reitsma (1896-1975) uit Boornbergum. De eerste vijftien jaar van hun huwelijk wonen ze in een steeg aan de Noorderdwar-svaart naast de scheepswerf. Hier worden hun twee kinderen geboren: Leman (Leo, 1919-1986) en Taapke (1922-2009).

Het gezin van Mozes van Leer op een foto die waarschijnlijk in 1942 is gemaakt. Van links naar rechts: vader Mozes; dochter Taapke; zoon Leman en moeder Durkje. Vader Mozes moest als Jood een Davidsster dragen, de kinderen waren Mischlinge.

Daarna wonen ze in de Keuningsbuurt en vervolgens vertrekken ze naar de Oudeweg 11, (schuin) tegenover café Marktzicht en garage Lammers. Hier wordt ook de veemarkt gehouden waar Mozes handelaar is in kleinvee, vooral kalveren en konijnen, maar ook schapen en geiten. Ook is hij opkoper van oude metalen, lompem, vodden en

vellen van mollen en bunzings. Hij handelt samen met zijn broer Jacob van Leer, die op de Noordkade woont. Volgens verhalen van de kleinkinderen, die ze hebben gehoord van hun tante Taapke, moet Mozes, hoewel hij getrouwd is met een niet-Joodse vrouw, zich in 1943 melden bij de gevangenis in Leeuwarden. Dit wordt bevestigd met een document uit Westerbork, afkomstig uit de nalatenschap van Taapke van Leer. Hieruit blijkt dat Mozes zijn spullen moest afgeven. Veel mensen in Drachten, die hem kennen en met de tram zien gaan, zeggen tegen elkaar: 'Ek dy goeie Mosie moat fuort'. Er is gelukkig een fout gemaakt, de volgende dag is hij weer thuis. Mozes duikt direct onder, eerst boven Leeuwarden. Hij zit vervolgens ondergedoken bij de familie Mud in Drachten aan het Moleneind, in Drachtstercompagnie, Tzum, Veenwouden, dichtbij huis op het Selmien en tenslotte bij Rikus Zwaagstra op zolder in de Keuningsbuurt in Drachten.

De kleinkinderen vertellen dat de Duitsers hebben geprobeerd om Mozes te dwingen om van zijn niet-Joodse vrouw te scheiden. Volgens de kleinkinderen heeft hun grootvader de oorlog ternauwernood overleefd omdat hij tijdens een inval op een onderduikadres op kraamvisite was bij zijn dochter Taapke, die bevallen was van een dochtertje, dat helaas maar elf weken heeft geleefd.

In het begin van de oorlog is Leman van Leer, de zoon van Mozes en de broer van Taapke, 21 jaar. Ook hij moet onderduiken omdat hij opgepakt kan worden om te werk te worden gesteld in Duitsland. Leman woont op de Keuningsbuurt 10, waar hij zich bij onraad schuilhoudt in het kippenhok. Door een zelfgemaakte verklikker kan hij steeds tijdig verdwijnen. Leman sluit zich aan bij het verzet. Zijn naam staat op de lijst op pagina 18, als lid van gevechtsgroep III (nr. 28, linksonder). Zijn kinderen herinneren zich dat hij ooit heeft verteld over een (schiet-) incident met Duitsers op het tramstation in Drachten Noord. Op de een of andere manier is hij daarbij in bezit gekomen van een *Verwundetenaabzeichen* (gewondeninsigne) van een van de Duitse manschappen. Mozes van Leer heeft de oorlog overleefd. Maar zijn directe familie – vier zussen en twee broers – zijn door het naziregime vermoord en bovendien ook nog twintig andere familieleden.

■ Veronica Esje van Leer-Zwarts

Veronica Esje van Leer-Zwarts (1900-1942) woonde met haar drie zwakbegaafde kinderen (Vrougje, 1926, Mozes, 1927 en Dina, 1932) op de Noordkade 106. Zij is de weduwe van Jacob van Leer, die op 45-jarige leeftijd in 1939 is overleden. Jacob is koopman en sigarenringer. Hij is de broer van

Trouwfoto van Philip Zwarts (broer van Veronica Esje) en Rachel van Leer (zus van Mozes en Jacob, de man van Veronica Esje).

Mozes van Leer (1889-1975) en van Rachel van Leer (1890-1942). Rachel van Leer was getrouwd met Philip Zwarts (1892-1943), de broer van Veronica Esje Zwarts.

De familie Zwarts komt oorspronkelijk uit Raalte, maar een deel van de familie gaat wonen in Meppel. Veronica's hele familie – moeder, zes broers en twee zussen – is vermoord in Auschwitz. Veronica is samen met Vrougje en Dina in november 1942 vermoord, Mozes drie maanden later. Van de weduwe Veronica is maar weinig bekend (er is geen familie meer). Ze zet de handel van haar man Jacob op de Noordkade 106 voort, maar het zal vast tijdens de eerste oorlogsjaren als weduwe met drie zorgbehoevende kinderen niet gemakkelijk

zijn geweest. In het Fries museum wordt melding gemaakt van haar opvatting dat ze niet wilde onderduiken om niet tot last te willen zijn. Ook is er nog een inventarislijst van haar inboedel in het gemeentearchief.

■ Taapke van Leer

Uit de nalatenschap van Taapke van Leer, die ze na haar overlijden in 2009 aan kamp Westerbork heeft geschonken, blijkt dat de familie Van Leer in de oorlog geregeld naar de familieleden in het kamp schrijft en dat ze pakketjes naar hen opsturen. Haar tante Veronica Esje komt ook in de briefkaarten voor. Ook ontvangen ze indringende briefkaarten van hen terug uit Westerbork. Uit de verschillende briefkaarten blijkt dat de familieband hecht was. De familie Van Leer is gerelateerd aan de families Van Gelder, Roos en Zwarts uit Meppel, waar in totaal 250 Joden zijn uitgemoot en waar na de oorlog om die reden 80 huizen leeg stonden.

Van links naar rechts: Taapke van Leer, Grietje van der Meer (getrouwd met Taapkes broer Leman) en vriendin Pietje bij de fietsenbewaarpplaats aan de Oudeweg.

Uit de briefkaartenwisseling blijkt ook dat ze contacten onderhouden met de andere drie Joodse families uit Drachten, waaronder de Turksma's aan de Kerkstraat. De gevelsteen van het inmiddels afgebroken huis van de Turksma's heeft Taapke nagelaten aan het kamp Westerbork.

Een oudere halfzuster van Mozes, Froukje (voor de oorlog overleden) was getrouwd met Izak Turksma uit Drachten. Zij hadden een winkel op de Noordkade. Haar zoon Jacob Izak is wethouder geweest in Leeuwarden en oprichter van de veehandelarenorganisatie. In de briefkaarten van Taapke komt ook voorbij dat Hinderika Zilverberg op transport is gesteld.

Rachel van Leer, Taapkes tante, schreef op 13 juli 1942 nog een briefkaart. 'Het is te hopen dat alles nog eens weer goed komt. Het is voor ons allen een moeilijke tijd. Hebben jullie al weer wat gehoord, we weten hier ook nog niets, die spanning is soms niet om vol te houden. Ik was vanmiddag de stad in. Philip moet nog wat ondergoed hebben, maar er is niets meer te krijgen. Het is een treurige boel hoor. Ik heb nu geen zin meer. Alles is me op het moment te veel.' Een week later moest Philip vertrekken naar werkkamp Orvelte en bleef zij alleen met haar twee dochters achter. In datzelfde jaar worden ze allen in Auschwitz vermoord.

■ April 1945 en daarna

Na de oorlog kwam Mozes van Leer weer tevoorschijn. Hij was erg schuw en bang geworden, hij kon niet geloven dat hij vrij was. De hele Keuningsbuurt liep uit. Hij ontving bloemen en een grote taart. Jaap de Vries uit de Keuningsbuurt nam hem op de schouders en droeg hem door de Oudeweg en de Noorderbuurt.

Taapke van Leer, de dochter van Mozes, was getrouwd met Wybren van der Veen. Na de oorlog hadden ze lange tijd een patatkraam op de hoek van de Oudeweg, schuin tegenover café Marktzicht. Haar broer Leman (1919-1986) was getrouwd met Grietje van der Meer (1922-1989). Zij hebben vier zoons gekregen (Max, Jan, Durk-Tijdze en Leo) en een dochter (Grietje). In 1951 kocht Leman het logement *Das Deutsche Wirthaus* in de Kerkstraat en maakte er een café van. Nu heeft het een adres op het Raadhuisplein en de naam Café Het Raadhuis. Maar lange tijd, tot ongeveer vijftien jaar geleden, heeft de familie het onder de naam café Van Leer gerund.

Café Van Leer in de Kerkstraat.

■ Verantwoording en bronnen

- Met dank aan de familie Van Leer voor de gesprekken en informatie.
- Rinsema, T.J., *80 huizen in Meppel stonden ineens leeg...* (Meppel, z.j.).
- Rinsema, T.J., *Vermoord en vergeten (in Oud Meppel, sept. 2002).*
- Herinneringscentrum Kamp Westerbork – Guido Abuys.
- Gemeentearchief Smalingerland – P. Leising en A. Veenstra.
- www.joodsmonument.nl.